

การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม*

ศราวุฒิ วิสาพรม**

วชิรวัฒน์ อาริยะศิริโชติ***

วนิดา เสาสิมมา****

(วันรับบทความ : 12 ตุลาคม 2561 / วันแก้ไขบทความ : 1 พฤศจิกายน 2561 / วันตอบรับบทความ : 2 พฤศจิกายน 2561)

บทคัดย่อ

การวิจัย การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก : กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองในกรณีสังคมไทย 2. เพื่อวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานรากในกรณีของโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการ ดำเนินการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education) เป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไม่ใช่เพียงแค่เสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชน และไม่ใช่เพื่อจรรโลงระบบการเมือง แต่ยังส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรงต่อประชาชน ให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) และให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคม อีกทั้ง การใช้ประชาธิปไตยหรือการปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน จะต้องมีการฝึกฝนประชาชนเจ้าของประเทศจึงจะสามารถปกครองกันเองได้ และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างและความขัดแย้ง และการสร้างพลเมืองเพื่อการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานรากในกรณีของโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม พบว่ามีกระบวนการสร้างพลเมืองที่สำคัญ คือ 1. ช่อม ถอดรื้อความคิด ปรับมุมมอง ทำความเข้าใจนิยามความหมายพลเมือง 2.เสริมสร้างองค์กระบวนการสำคัญ 4 มิติ ความรู้สู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ 3. ต่อเติม เพิ่มศักยภาพพลเมือง 4.ต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาคีพลเมือง

คำสำคัญ : การสร้างพลเมือง/ ประชาธิปไตยจากฐานราก/ โรงเรียน

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม โดยงานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนอุดหนุนและส่งเสริมการวิจัยจากวิทยาลัยการเมืองการปกครอง

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม งบประมาณปี พ.ศ. 2561

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

**** ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการการวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

Civic Education for Strengthening Democracy from Below :

A case study of schools in Mahasarakham municipality^{*}

Sarawudhi Wisaprom^{**}

Wachirawat Ariyasirichot^{***}

Wanida Saosimma^{****}

(Received Date : October 12, 2018, Revised Date : November 1, 2018, Accepted Date : November 2, 2018)

Abstract

This study aims to 1) investigate civic educational development in Thai society; 2) analyze civic education for strengthening democracy from below based on Burapha Pittayakhan Municipal School. The research adopts qualitative research method with documentary research and participatory research. The study finds civic education is the foundation of stable governance. The goal of civic education is not only to educate the citizens or to maintain political system but also to practically create active citizenship and respect for others. A democratic society or rule of the people needs its citizens to be able to govern themselves and live together while having different values or disagreements. The study shows that the significant civic education process contains 1) cognitive restoring and restructuring, and attitude adjustment towards the definition of citizen; 2) strengthening the four-dimensional process of active citizenship; 3) enhancing civil capabilities; 4) expanding civil party network.

Keywords: Civic Education/ Democracy from Below/ School

^{*} This article is a part of the research, entitled *Civic Education for Strengthening Democracy from Below through Burapha Pittayakhan Municipal School in Mahasarakham—Case Study Based Analysis*

, under the Financial Support of Collage of Politics and Governance, Mahasarakham University

^{**} Lecturer of Political Science, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

^{***} Lecturer of Public Administration, College of Politics and Governance, Mahasarakham University

^{****} Research Assistant of the Project Civic Education for Strengthening Democracy from Below through Burapha Pittayakhan Municipal School in Mahasarakham

บทนำ

บริบทสังคมการเมืองไทยปัจจุบันที่กำลังเดินหน้าสู่การปฏิรูประบอบการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย ซึ่งก็ได้ดำเนินมาถึงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 แล้วเมื่อเมษายนที่ผ่านมา ซึ่งในมาตรา 71 ได้ระบุข้อความหนึ่งว่า “รัฐพึงส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพและความสามารถสูงขึ้น”

รัฐไทย หน่วยงานด้านการศึกษาและภาคเอกชนเองมีความพยายามสนับสนุนให้ประชาชนไทยเป็น “พลเมือง” มาตั้งแต่ทศวรรษ 2530 (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2554) และในห้วงเวลาสิบปีที่ผ่านมา ก็มีความพยายามส่งเสริมให้ประชาชนเป็น “พลเมือง” ตามระบอบประชาธิปไตย ดังปรากฏในยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.2553-2561 (วรากรณ์ สามโกเศศ, 2554)

หนึ่งในวิธีการสร้าง “พลเมือง” ที่ถูกนำมาใช้คือ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ซึ่งแวดวงการศึกษาได้พัฒนาการจัดกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับแนวคิด civic education อย่างลึกซึ้ง มาบ้างแล้ว (ปริยญา เทวานฤมิตรกุล, 2552 ; วิชัย ตันศิริ, 2557) อย่างไรก็ตามรากฐานของ civic education นั้นส่วนหนึ่งได้พัฒนาแนวคิดมาจากนักคิดและนักปรัชญาทางการเมืองเช่น อริสโตเติล (Aristotle) รูสโซ (Rousseau) หรือ มิล (Mill) เป็นต้น civic education จึงแทบจะแยกไม่ออกกับการศึกษาทางรัฐศาสตร์ (political science) และ การเมือง (politics) ซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญของวิทยาลัยการเมืองการปกครองที่มีบุคลากรที่เชี่ยวชาญและวิชาที่เกี่ยวข้องทั้งด้านทฤษฎี-แนวคิดทางการเมือง กฎหมาย สิทธิมนุษยชน และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทางวิทยาลัยการเมืองการปกครองเล็งเห็นว่าการพัฒนาประชาชนไปสู่พลเมืองต้องมีความรู้ทางด้านรัฐศาสตร์เป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งจุดเด่นประการหนึ่งของหลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิตของเราคือได้สร้างหลักสูตรที่ให้ความหมาย “ความเป็นการเมือง” (the Political) โดยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การปกครอง (government) และกิจกรรมของรัฐบาลเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างมากกว่านั้น (C.F. Hay, 2002)

จุดเด่นของหลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิต ของวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ประกอบด้วย วิชาเอกการเมืองการปกครอง วิชาเอกรัฐประศาสนศาสตร์ วิชาเอกความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (โดยมีบทบาทเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนโครงการฯ) รวมถึงหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง), รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ), ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (รัฐศาสตร์), ศิลปศาสตรบัณฑิต (สิทธิมนุษยชนศึกษา) (โดยมีบทบาทในการร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ สนับสนุนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติในโครงการฯ) หลักสูตรที่กล่าวมาต่างมีคุณค่าต่อการขับเคลื่อน การเมืองการปกครอง การบริหารราชการแผ่นดิน กอปรกับบริบททางสังคมการเมืองไทยปัจจุบัน การสร้างพลเมืองเพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยจากฐานรากนั้น กลุ่มเยาวชนมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นผู้นำเพื่อขยายผลในกระบวนการดังกล่าว ซึ่งแหล่งที่เป็นที่ บ่มเพาะสร้างการศึกษาให้เยาวชน คือ โรงเรียน ดังนั้นวิทยาลัยการเมืองการปกครอง จึงมีความสนใจที่จะทำ

โครงการร่วมกับ โรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม จากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นมูลเหตุสำคัญ ในการสนใจดำเนินโครงการ “การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม” โดยร่วมกับโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม ที่มีความพร้อมในการเข้าร่วมโครงการ โดยจะดำเนินการร่วมกับนักเรียนและครูในระดับมัธยม ประมาณ 400 คน และคัดเลือกแกนนำนักเรียนและครู 100 คน เพื่อพร้อมเป็นโรงเรียนต้นแบบการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก เพื่อความพร้อมนำร่องขยายผล ให้กับโรงเรียนและหน่วยงานทางการศึกษาอื่นๆ ในอนาคต ทั้งยังเป็นการบริการวิชาการเพื่อสังคมของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม และยังเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยที่มาจากข้างล่าง/เบื้องล่าง (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2558; 2559; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2559) ซึ่งสอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ “รัฐศาสตร์ฐานราก เพื่อรากฐานของสังคม” ของทางวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองในกรณีสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานรากในกรณีของโรงเรียนในสังกัดเทศบาล

นิยามศัพท์เฉพาะ

พลเมือง หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ข้อมูลข่าวสารและมีความคิดเห็นที่จะแสดงออก และมีส่วนร่วมในประชาธิปไตย

การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง หมายถึง การจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ตระหนักและมั่นใจในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยให้เกิดทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยมีทักษะในการมีส่วนร่วม ทางสังคมและทางเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เกิดทัศนคติและแรงจูงใจในการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีแห่งประชาธิปไตย

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการวิจัยนี้ ดำเนินการวิจัยโดย การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้วิธีการ ดำเนินการวิจัยเอกสาร (documentary research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research)

พื้นที่วิจัย

พื้นที่ที่ใช้ศึกษา คือ โรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร อ.เมือง จ.มหาสารคาม โดยเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เนื่องจากโรงเรียนดังกล่าวเป็นโรงเรียนที่ได้ดำเนินโครงการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน “การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก” ร่วมกับวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในปี 2561 อันเป็นโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

ประชากร

โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ที่เกี่ยวข้องโดยตรงอันเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงกับการร่วมกิจกรรมโครงการนี้ เพื่อทำการสังเกตการณ์ (observation) การสัมภาษณ์ (interview) และการอภิปรายแบบกลุ่ม (focus group discussion)

- ผู้บริหารเทศบาลเมืองมหาสารคาม 3 คน
- ผู้บริหารวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 3 คน
- กรรมการโครงการบริการวิชาการหนึ่งหลักสูตร หนึ่งชุมชน การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก ปี 2561 4 คน
- นิสิตวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ร่วมกิจกรรมการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก ปี 2561 3 คน
- ผู้บริหารโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร 1 คน
- ครูโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร 3 คน
- นักเรียนโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร 5 คน

เครื่องมือการวิจัย/แบบเก็บข้อมูล

แบบสัมภาษณ์ เพื่อการสัมภาษณ์ และการอภิปรายแบบกลุ่ม (Focus Group Discussion) ที่เหมาะสมกับประเด็นและพื้นที่ทำการวิจัย

การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

1. การจำแนกและจัดระบบข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาจัดจำแนกกลุ่มข้อมูล และจัดระบบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ให้สอดคล้องกับประเด็นการวิจัย
2. การวิเคราะห์สรุปอุปนัย เพื่อมาสังเคราะห์เป็นข้อมูลที่เหมาะสมเป็นเหตุเป็นผล
3. การนำเสนอข้อมูลจากการวิจัยในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

1.พัฒนาการของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองในกรณีสังคมไทย

1.1 การศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง: ความหมาย และความสำคัญ

รัฐไทยให้ความหมายของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง ผ่านทางหน่วยงานที่รับผิดชอบ ด้านการศึกษาของประเทศดังที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายชินวรณ์ บุญยเกียรติ ดำรงตำแหน่งระหว่าง 15 มกราคม 2553 ถึง 5 สิงหาคม 2554) กล่าวไว้ว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นการจัดการศึกษาที่สำคัญในการสร้างผู้เป็นกำลังสำคัญของเมือง ในอันที่จะสืบทอดวัฒนธรรม ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ก่อเกิดการสืบสาน อุดมการณ์และความเป็นพลเมืองที่มีพลังความคิด พลังความรักและพลังความสามัคคีอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของการเคารพกติกาของสังคม เคารพผู้อื่น และเคารพหลักการของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข(กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

แนวคิดข้างต้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาที่ระบุว่าการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง หมายถึง การศึกษาที่มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนของรัฐมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสม มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นต่อการปกครอง รู้จักสิทธิ หน้าที่และการปกป้องสิทธิของบุคคลและประโยชน์สาธารณะ มีความรู้ มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ และอยู่บนข้อเท็จจริงและเหตุผล และรวมถึงการมีทักษะในการเป็นพลเมืองด้วย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551, น. 101-115)

จะเห็นได้ว่าความหมายของ “civic education” นั้นก็มีอยู่หลายความหมายด้วยกัน ผู้วิจัยในฐานะนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์จึงอยากยกกรณีความเห็นของศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช นักรัฐศาสตร์อาวุโส อีกทั้งยังเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานด้านการศึกษาของไทยมายาวนาน ได้ให้ความหมายของคำว่า civic education ว่าหมายถึง การนำเอาการเมืองกับการศึกษามาเชื่อมโยงกัน การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยหากกล่าวโดยง่ายก็คือ การพยายามอย่างจริงจัง และต่อเนื่องที่จะช่วยกันสร้างพลเมืองใหม่เพื่อทดแทนคนรุ่นเก่าหรือปรับปรุงทัศนคติคนรุ่นเก่าให้มีลักษณะที่สอดคล้องเอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น (สถาบันนโยบายศึกษา, 2557, น. 1-2)

สำหรับความสำคัญของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง ทางคณะผู้วิจัยเห็นด้วยกับสิริพรรณ นกสวน สวัสดี นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ที่กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (civic education) เป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไม่ใช่เพียงแค่เสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชน และไม่ใช่เพื่อจรรโลงระบบการเมือง แต่ยังส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรงต่อประชาชน และการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคม

และปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล นักวิชาการด้านกฎหมายมหาชน ซึ่งอีกด้านหนึ่งคือผู้ที่ทุ่มเททำงานด้านการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า การใช้ประชาธิปไตยหรือการปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน จะต้องมีการฝึกฝนประชาชนเจ้าของประเทศจึงจะสามารถปกครองกันเองได้ และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างและความขัดแย้ง การเรียนรู้และการฝึกฝนให้มีความสามารถในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้เองคือสิ่งที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง หรือ Civic Education (ปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล, 2555, น. คำนำ)

โดยปัจจุบันภายใต้การปกครองโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ยังมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาพลเมือง โดยมีคำสั่งให้มีการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน เนื่องด้วยการจัดการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่ดีและมีคุณภาพ จึงต้องปลูกฝังหน้าที่พลเมืองให้กับเยาวชน โดยการสอดแทรกให้ความรู้ในเรื่องความเป็นไทย รักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตย ความปรองดอง สมานฉันท์ ความมีวินัยในตัวเอง (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, น. 93)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง เป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไม่ใช่เพียงแค่เสริมสร้างความรู้ให้แก่ประชาชน และไม่ใช่เพื่อจรรโลงระบบการเมือง แต่ยังส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรงต่อประชาชน ให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (active citizen) และให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคม อีกทั้งการใช้ประชาธิปไตย หรือ การปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน จะต้องมีการฝึกฝนประชาชนเจ้าของประเทศจึงจะสามารถปกครองกันเองได้ และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างและความขัดแย้งการเรียนรู้ฝึกฝนให้มีความสามารถในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้เองคือสิ่งที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

1.2. การศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองในต่างประเทศและบทเรียนสู่สังคมไทย

แนวคิดและแนวทางการจัดการ civic education ในต่างประเทศ ถือได้ว่าเป็น “บทเรียน” ทางด้านการศึกษาที่เป็นแนวทางในการปรับปรุง พัฒนาระบบการจัดการศึกษาพลเมืองของประเทศไทย โดยแนวคิดดังกล่าวในแต่ละประเทศนั้น ประเทศไทยสามารถหยิบยกประเด็นที่สมควรนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายให้สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยได้ โดยประยุกต์ให้เข้ากับสภาพเปลี่ยนแปลง สภาพบริบทภายในประเทศ กรณีศึกษาของต่างประเทศนั้น มีนักวิชาการรวมถึงสถาบันด้านการศึกษาในประเทศไทยได้พูดถึงและหยิบยกตัวอย่างของหลายๆ ประเทศที่มีการศึกษาเกี่ยวกับ civic education มาเป็นต้นแบบให้กับการศึกษาเพื่อเสริมพลเมืองในประเทศไทย ดังเช่น ปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล ที่ได้ศึกษาตัวอย่างวิธีการ civic education ของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และเยอรมนี และสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการที่ถือได้ว่าเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับด้านการศึกษาโดยตรงก็ได้ทำการศึกษารูปแบบ วิธีการ แนวคิด ของ civic education ในต่างประเทศ ซึ่ง

ได้แก่ ฟินแลนด์ เยอรมนี สิงคโปร์ สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ดังนั้น จึงขออธิบายกรณีตัวอย่างของต่างประเทศ ดังต่อไปนี้

สาธารณรัฐฟินแลนด์: หลักสูตรการศึกษาพลเมือง¹ของประเทศฟินแลนด์ จัดขึ้นตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 รวมทั้งสิ้น 12 ปี มีการนำการศึกษาพลเมืองมาประยุกต์ใช้ผ่านรูปแบบข้ามหลักสูตร (cross - curricular Themes) ครูจะต้องมีคุณลักษณะสำคัญ คือ มีความเป็นอาจารย์ ความสามารถในการวิจัย จบการศึกษาระดับปริญญาโท ทุกภาคส่วนมีหน้าที่ในการจัดการศึกษาพลเมืองของฟินแลนด์ ท้องถิ่นมีอิสระในการจัดการศึกษาตามหลักการกระจายอำนาจการศึกษา โดยมีจุดประสงค์หลักของการจัดหลักสูตรพลเมืองคือ การเตรียมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองตื่นรู้ เป็นพลเมืองที่มีทักษะและสมรรถนะ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 55-78)

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี: การศึกษาพลเมืองในประเทศเยอรมนี มีความแตกต่างกันในแต่ละมลรัฐ เนื้อหาโดยรวมของหลักสูตรพลเมืองเน้นความเปราะบางของประชาธิปไตย และระบบประชาธิปไตย ที่ตั้งอยู่บนบรรทัดฐานของประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หน้าที่พลเมืองสอดคล้องกับความรู้ทางการเมือง มากกว่าการเป็นพลเมืองตื่นรู้ ครูจะต้องสำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัย/มหาวิทยาลัย และได้รับการฝึกอบรมในการสอนวิชาพลเมือง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพลเมืองในประเทศเยอรมนีเกิดขึ้นทั้งใน ทุกภาคส่วนทั้ง ผู้บริหาร ผู้เรียนครอบครัวและชุมชนมีหน้าที่ในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามข้อตกลงระหว่างมลรัฐที่จัดทำขึ้นผ่านการประชุม โดยจัดทำโครงการต่างๆ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 79-97)

สาธารณรัฐสิงคโปร์: หลักสูตรการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จัดไว้ในวิชาการศึกษาพลเมืองและจริยธรรม มีการใช้วิชาพลเมืองเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ครูมีบทบาทสำคัญในการสร้างคนรุ่นใหม่ที่ส่งผลทางบวกต่อเจตคติ การจัดการเรียนรู้จึงมุ่งเน้นกระบวนการเป็นสำคัญเพื่อให้เกิดการทักษะ การคิดวิเคราะห์ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้และการปฏิบัติจริง ผู้บริหารและครูได้รับการกระตุ้นให้ค้นคว้าติดตามนวัตกรรมการเรียนรู้แบบใหม่เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดทำนโยบายและน่านโยบายไปสู่การปฏิบัติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 98-114)

สหรัฐอเมริกา: การจัดการศึกษาในสหรัฐอเมริกาเป็นหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่น โรงเรียนนำมาตราฐานหลักสูตรหรือแนวทางที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษามาประยุกต์ใช้ ครูไม่จำเป็นต้องจัดห้องเรียนในการ “สอนเพื่อสอบ” และได้รับอิสระในการเสนอหลักสูตรและพัฒนาแบบทดสอบสำหรับใช้ในห้องเรียน มีการจัดตั้งศูนย์การศึกษาพลเมือง ทั้งนี้การมีส่วนร่วมและประสิทธิภาพของพลเมืองได้มาจากการพัฒนาทักษะความรู้และการมีส่วนร่วม ผ่านการพัฒนาอุปนิสัย

¹ แต่ละประเทศใช้คำที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงจะเห็นความหมายของ Civic Education ในสองความหมาย คือ การศึกษาพลเมืองและการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของบุคคลในการมีส่วนร่วมในกระบวนการการเมืองนำไปสู่ระบบการเมืองที่ดีและปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 115-129)

ประเทศอังกฤษ : กรอบหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติเกี่ยวกับการศึกษาพลเมือง ในประเทศอังกฤษมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พลเมืองมีส่วนร่วม เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ ตื่นรู้ในสังคม เข้าใจระบอบประชาธิปไตย กฎหมายและรัฐบาล สามารถจัดการการเงินและตัดสินใจเรื่องการเงินได้ดี เป็นการเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้กับผู้ที่มีสิทธิของพลเมือง มีส่วนร่วมในการอภิปรายสาธารณะและสร้างกฎหมายทั้งทางตรงและทางอ้อม และตัดสินใจในรัฐ สำหรับภาครัฐอื่น ๆ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพลเมืองอย่างไม่เป็นทางการ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 130-149)

แนวคิดและรูปแบบของหลักสูตรการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง รวมถึงการดำเนินการต่างๆ ของ civic education ในต่างประเทศ ถือได้ว่าเป็น “บทเรียน” ทางการศึกษาที่สำคัญให้กับประเทศไทย โดยข้อเสนอแนะและประเด็นต่างๆ ของต่างประเทศที่สมควรนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของสังคมไทยสรุปได้ ดังนี้ ด้านเนื้อหาการศึกษาพลเมืองของประเทศไทย ควรเพิ่มเนื้อหาจริยธรรม ทักษะและความรู้ที่จำเป็นของพลเมือง ควรเพิ่มเนื้อหาในมิติของภูมิภาคเอเชีย มีการบูรณาการการศึกษาพลเมืองข้ามหลักสูตร ด้านกรอบประเด็นการศึกษา: กรอบประเด็นการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของประเทศไทยส่วนใหญ่เน้นความเป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม ควรเพิ่มทักษะที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ด้านกลไกและวิธีการสร้างความเป็นพลเมืองควรให้มีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นวิธีการมากกว่าการจัดทำเป็นกลยุทธ์ โดยให้ผู้สอนมีอิสระในการเลือกวิธีการสอน ด้านครู คัดเลือกครูที่เข้าทำงานจากอายุการทำงาน และตัวครูจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรมขั้นสูง และต้องมีการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง ด้านภาคีเครือข่าย โดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการนิยามอัตลักษณ์ทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบายและน่านโยบายไปประยุกต์ใช้ ด้านการจัดตั้งหน่วยงาน จัดให้มีหน่วยงานกลางสำหรับการศึกษาพลเมือง เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน

1.3. พัฒนาการของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองกรณีสังคมไทย

พัฒนาการของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองในสังคมไทย พบว่ามีคำอธิบายอยู่สองแนวทางด้วยกัน คือ คำอธิบายแรกนั้นตีความว่าวิชา “หน้าที่พลเมือง” ที่รัฐไทยได้จัดการศึกษาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้นก็คือ civic education ขณะที่อีกคำอธิบายอีกชุดหนึ่งเห็นว่าวิชา “หน้าที่พลเมือง” ไม่ใช่ civic education เพราะมีเนื้อหาและความหมายที่ “คับแคบ” เกินไป อีกทั้ง civic education ต้องเป็นการสร้างพลเมืองที่ตื่นรู้มากกว่ากรอบที่รัฐได้จำกัดไว้ ดังนั้น จึงจะได้กล่าวถึงพัฒนาการของ civic education ในสังคมไทยที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและลำดับเวลาที่เกิดขึ้นผ่านแบบเรียนวิชา “หน้าที่พลเมือง” สู่ข้อเสนอเชิงนโยบายของการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทย ดังนี้

1.3.1 การศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง ผ่านแบบเรียนวิชา “หน้าที่พลเมือง”

การจัดการและการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาเกี่ยวกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในประเทศไทย มีการพัฒนามาโดยตลอดเริ่มตั้งสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาพลเมือง โดยมีคำสั่งให้มีการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองให้กับเด็กและเยาวชน โดยตลอดช่วงเวลาดังกล่าวรูปแบบของการจัดการหลักสูตรมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม และตามวิสัยทัศน์ของผู้นำในแต่ละยุคแต่ละสมัย บางช่วงมีการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อที่จะเน้นและให้เห็นความสำคัญกับรายวิชาดังกล่าว ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2503 ได้มีการจัดแยกวิชาหน้าที่พลเมืองออกจากรายวิชาทั่วไป โดยจัดให้อยู่ในหมวดสังคมศึกษา และมีบางช่วงที่ได้มีการปรับเปลี่ยนหลักสูตรรายวิชาดังกล่าวเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลและให้สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านการเมือง ดังเช่นในปี พุทธศักราช 2521 และปีพุทธศักราช 2524 เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเร่งพัฒนาทุกระดับและทุกประเภท โดยใช้การศึกษาในการสร้างพลเมืองที่มีประสิทธิภาพให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล โดยปรับโครงสร้างเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาแบบบูรณาการในวิชาบังคับและวิชาเลือก รวมถึงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาภายในประเทศ โดยในปีพุทธศักราช 2540 ประเทศไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาไทยไม่สามารถสร้างพลเมืองของประเทศให้มีความสามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ นำไปสู่การเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษา การเมือง และสังคม เพื่อปรับพลเมืองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559, น. 13)

ต่อมาประเทศไทยได้มีการดำเนินการปฏิรูปการศึกษา โดยมีผู้มีส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษาดังกล่าวนี้นี้ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ องค์กรเอกชน ตัวบุคคลหรือนักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง มีการร่วมมือกันจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553 - 2561 โดยการจัดทำยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 1 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 ซึ่งมีคณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง หรือ กปน โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานได้กำหนดเป้าหมายและตัวบ่งชี้ให้กับผู้เรียน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554, น. 4) รวมถึงอนุกรรมการฯ ที่ได้ร่วมกันจัดทำยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553 - 2561 ขึ้น ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์ที่ 2 การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองสำหรับผู้ใหญ่ครอบครัวและชุมชน ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างพลเมืองในวงกว้างและการสร้างความตระหนักในสังคมโดยใช้สื่อมวลชน และยุทธศาสตร์ที่ 4 การเชื่อมประสานเครือข่ายภาครัฐและเอกชน เพื่อให้ทุกหน่วยงาน ทุกภาคส่วนของสังคมสามารถทำงานเชื่อมประสานสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การสร้างความเป็นพลเมือง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554, น. 4)

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นพลเมืองมาโดยตลอด โดยเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา แต่อย่างไรก็ตาม กลับพบว่าความพยายามของประเทศไทยในการพัฒนาพลเมืองนับตั้งแต่อดีต เป็นความพยายามปรับความเป็นคุณลักษณะของพลเมืองไทยให้สอดคล้องกับระบอบการเมืองตามจุดเน้นและความหมายของวิถีไทยในบริบทและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในยุคนั้น ๆ การจัดการศึกษาจึงเป็นเพียงการเน้นสร้างคนเพื่อรับใช้กลไกหลักของรัฐเพื่อเป็นข้าราชการที่ดี ใช้เป็นมาตรการของรัฐในการกล่อมเกลາทางการเมืองอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ตัวผู้เรียนขาดการเรียนรู้ที่แท้จริง ไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองที่แท้จริงได้ จากการชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองของสังคมไทยในอดีต จึงนำมาสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อปฏิรูปการศึกษาและพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จากอดีตที่เคยตั้งวัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจระบอบการปกครองในวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้ขอบเขตของวัตถุประสงค์ได้ขยายกว้างขึ้น เพราะไม่เพียงเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาของรายวิชาเท่านั้น แต่การเรียนการสอนจะต้องเป็นในรูปแบบ “การเรียนรู้เชิงรุก” (active learning) กล่าวคือ จะต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีบทบาทในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีชีวิตชีวาและอย่างตื่นรู้ เพื่อฝึกฝนให้ประชาชนกลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (active citizen) อย่างแท้จริง

1.3.2 การศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองเชิงวิพากษ์

แนวทางนี้จะเห็นต่างจากแนวทางแรกที่เพิ่งได้กล่าวมา หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นแนวทางวิพากษ์ ซึ่งมีการดำเนินการมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 จากนักวิชาการไทยสาขาต่างๆ ทั้งรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ด้านการศึกษา (ครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์) โดยร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในประเทศ และระหว่างประเทศ และความช่วยเหลือจากรัฐบาลต่างประเทศ

ตัวอย่างเช่นสถาบันนโยบายศึกษา ที่ร่วมมือกับมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ ประเทศเยอรมัน ซึ่งเมื่อปี 2553 ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ประธานสถาบันนโยบายศึกษา กล่าวว่า “สถาบันฯ ทำกิจกรรมด้านสร้างพลเมืองมากกว่า 20 ปีแล้ว แต่ยังคงเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย เพราะการจัดการศึกษาในบ้านเรามุ่งแต่หลักสูตรสาระในโรงเรียน ทั้งที่เรื่องประชาธิปไตยต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต” และอีกตัวอย่าง คือ องค์กรที่จัดตั้งตามรัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2550 คือ สภาพัฒนาการเมือง (สภาพัฒนาการเมือง, ม.ป.ป.) คือ สถาบันที่ออกแบบแผนพัฒนาการเมืองตามเป้าหมายการเมืองไทยที่พึงประสงค์ โดยสถาบันดังกล่าวมีการร่วมมือกับหลายองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในการผลิตผลงานทางด้านการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ไม่ว่าจะเป็น วิจัย หนังสือ บทความ สื่อออนไลน์ วารสาร (สารสันพลเมือง) และการจัดงานเสวนาวิชาการ

การศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมือง (civic education) ในเชิงวิพากษ์นี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่าทัศนะจากนักรัฐศาสตร์ คือ สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ แห่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้นอธิบายได้เป็นอย่างดี ดังนี้

สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ วิเคราะห์สถานภาพของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในประเทศไทยในปัจจุบัน อิทธิพลจากการปฏิรูปทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการบังคับใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ส่งผลให้กรอบคิดเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองมีขอบเขตกว้างขวางขึ้น มีเนื้อหาให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสัมพันธ์กับแนวคิดทางการปกครองและระบอบประชาธิปไตย สิริพรรณ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในหลายกรณีของการให้ความหมายพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยยังคงมีลักษณะอนุรักษนิยมและยังยึดติดกับกรอบจารีตประเพณีไทยอยู่ และถึงแม้ว่านโยบายและโครงการของรัฐที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะมีฐานคิดเรื่อง การให้การศึกษาทางการเมืองมากขึ้นก็ตาม แต่การขยายการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไปยังระดับการใช้ชีวิตของผู้คนเหมือนต่างประเทศยังเป็นไปอย่างจำกัด ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้กับการสร้างพลเมืองในประเทศไทย คือ จำเป็นที่จะต้องมืองค์กรทางสังคมร่วมมือกันทำหน้าที่อย่างจริงจัง ซึ่งจะต้องกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน โดยเป้าหมายดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการให้การศึกษาไม่ปล่อยให้ผู้รับความรู้เป็นเพียงผู้รับฟังแต่ฝ่ายเดียว แต่ควรเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน และจะต้องกำหนดสาระสำคัญของเนื้อหาในการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง และกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางปฏิบัติ ซึ่งประกอบไปด้วย พัฒนาระบบการเรียนรู้ตั้งแต่เยาว์วัย, ส่งเสริมการสร้างพลเมืองผ่านกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ และสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วมระหว่างกลุ่มองค์กร เป็นต้น (สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์, 2553)

การดำเนินกิจกรรมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างพลเมืองก็ยังดำเนินต่อไปจากนักวิชาการอาวุโสสู่ นักวิชาการอีกรุ่น ซึ่งผู้มีบทบาทอย่างโดดเด่นสองท่านที่อยากจะยกเป็นกรณีตัวอย่าง คือ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล อาจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ อรรถพล อนันตวรสกุล อาจารย์สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานเครือข่ายการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองประชาธิปไตย (thai civic education)

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ได้ให้ความหมายของคำว่า civic education ว่าหมายถึง การฝึกฝนประชาชนเจ้าของประเทศให้ปกครองกันเองเป็น และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างและความขัดแย้งโดยไม่เข่นฆ่ากันเอง การเรียนรู้และการฝึกฝนให้มีความสามารถในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนี้เอง คือสิ่งที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง หรือ civic education ปริญญาดำเนินการรูปแบบการสร้าง civic education ไว้ดังนี้ (1) ให้ความสำคัญที่ตัวคน หรือประชาชน (2) เน้นการสอน “การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง” ตามระบอบประชาธิปไตยที่พลเมืองจะทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจ ไม่ได้ทำเพราะถูกบังคับ (3) การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง จะเริ่มต้นจาก

ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และต่อชุมชนของตนเอง จากนั้นจึงนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคม และต่อประเทศชาติ (4) การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพราะการสร้างความเป็นพลเมืองไม่อาจเกิดได้ด้วยวิธีการสอนหรือบรรยาย แต่ต้องใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง (5) ผู้สอนต้องยึดหลักการสำคัญที่สุด คือ ผู้สอนเป็น “วิทยากรกระบวนการ” ที่จัดกระบวนการเรียนรู้ใน “แนวระนาบ” ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาความเป็นพลเมืองในหัวข้อต่าง ๆ ให้มีขึ้นมาด้วยตัวของผู้เรียนเอง โดยผู้สอนจะไม่ใช้แค่เพียงสอนแต่จะเรียนรู้ร่วมกันไปกับผู้เรียน และจะเกิดความเชี่ยวชาญในการจัดการเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองขึ้นมาในที่สุด (ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555)

อรรถพล อนันตวรสกุล ผู้อำนวยการ thai civic education ซึ่งก่อตั้งขึ้นจากการรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการของบุคลากรจากหน่วยงานองค์กรที่ทำงานด้านการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เป็นเข็มทิศในการปฏิรูปการจัดการศึกษา ตลอดจนแสวงหาแนวทางในการดำเนินการให้การศึกษาและพัฒนาพลเมืองให้เป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (thai civic education, ม.ป.ป.) อรรถพลยังได้เสนอรูปแบบของ civic education โดยใช้ท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมและชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยโรงเรียนต้องทำงานใกล้ชิดกับชุมชน มีอำนาจในการจัดการตนเองมากขึ้น โรงเรียนต้องเป็นศูนย์รวมของชุมชนและต้องเป็นตัวกลางในการทำให้สังคมวงกว้าง สามารถรับรู้ถึงปัญหาภายในชุมชนได้ ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและทดลองทำจริงมิใช่เพียงการเรียนรู้ในตำราเท่านั้น อีกทั้งการได้ลงมือทำกิจกรรมและการปฏิบัติจริงนั้น เป็นการมุ่งเน้นการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้ในสภาพจริง การเรียนรู้โดยใช้สิ่งแวดล้อมและชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สามารถนำมาใช้ได้กับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง โดยเน้นที่การทำกิจกรรมที่มีจุดสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิธีคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของผู้เรียน (อรรถพล อนันตวรสกุล, 2546, น. 127)

แนวคิด ข้อเสนอแนะ รวมถึงวิธีการของนักวิชาการทั้งสามท่านที่ได้กล่าวไปข้างต้น มีทั้งจุดเหมือนและแตกต่างกัน แต่สิ่งที่นักวิชาการทั้งสามท่านเน้นย้ำให้เป็นหัวใจสำคัญของ civic education คือ ผู้เรียน กล่าวคือ ตัวผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนทุกครั้ง มิใช่ผู้เรียนในลักษณะ “ผู้เรียนที่เป็นฝ่ายตั้งรับ” (passive learning) แต่จะต้องเป็นผู้เรียนในลักษณะ “การเรียนรู้เชิงรุก” (active learning) โดยที่ตัวผู้เรียนจะต้องลงมือปฏิบัติ และมีส่วนร่วมในการเรียน รวมถึงการทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ เพื่อให้ตัวผู้เรียนเองสามารถเชื่อมโยงปัญหาและแก้ปัญหาได้ ข้อเสนอที่เหมือนกันอีกประการหนึ่งคือ ตัวผู้สอนที่จะต้องทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ เชื่อมโยงการเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิต ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในความเป็นพลเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งจะนำไปสู่การมีจิตสำนึกประชาธิปไตย และการเรียนการสอนจะไม่ใช้การบรรยายเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันนั่นเอง และที่สำคัญการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากขาดความร่วมมือของหลายๆ ฝ่ายที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นองค์กร

ภาครัฐและเอกชน หน่วยงานต่างๆ ดังนั้น จึงจะต้องมีองค์กรทางสังคมร่วมมือกันทำหน้าที่อย่างจริงจังเพื่อขับเคลื่อนข้อเสนอให้ไปสู่เป้าหมาย แต่ทั้งนี้นักวิชาการทั้งสามท่านก็มีข้อเสนอแนะที่แตกต่างกัน ดังเช่น การออกแบบกิจกรรมที่แตกต่างกัน บางท่านได้เสนอว่ารูปแบบกิจกรรมควรมีลักษณะที่ตายตัว แต่บางท่านได้เสนอว่ารูปแบบกิจกรรมควรมีความยืดหยุ่น เพื่อที่จะให้แต่ละโรงเรียนนำไปใช้ได้ตามสภาพบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นข้อเสนอที่ได้กล่าวมาก็มีทั้งจุดเด่นและจุดด้อยที่ต่างกันออกไป

2. การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก

การวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก ได้ใช้หน่วยในการวิเคราะห์ (unit of analysis) หลัก คือโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม ที่ได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในโครงการบริการวิชาการหนึ่งหลักสูตร โครงการ “โรงเรียนต้นแบบการสร้างพลเมืองเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก” ปี 2561

จากการวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานรากของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารมี 4 กระบวนการสำคัญ ดังต่อไปนี้

กระบวนการการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก

2.1 ช่อม ถอดรื้อความคิด ปรับมุมมอง ทำความเข้าใจนิยามความหมายพลเมือง

การนิยามความหมายของพลเมืองร่วมกันของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร จากการวิจัยพบว่ากระบวนการสำคัญในการสร้างพลเมืองนั้น ไม่ได้อยู่ที่เพียงการมองว่าจะดำเนินการอย่างไรให้เกิดพลเมือง แต่พบเงื่อนไขปัจจัยสำคัญก่อนนำไปสู่กระบวนการสร้างพลเมืองคือ การร่วมกันนิยามความหมายของพลเมืองให้เข้าใจตรงกันให้สอดคล้องสัมพันธ์กับบริบทของโรงเรียน ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการซ่อมปรับกระบวนการทัศนคติ ที่อาจมีมุมมองต่อเรื่องพลเมืองที่กระจัดกระจาย ไม่คมชัดตามชุดประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

โรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารได้ใช้เวทีปรึกษาหารือร่วมกับกบวิฑฒาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผ่านโครงการบูรณาการวิชาการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน ปี 2561 โดยมีการจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องพลเมือง เพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งพบว่านิยามความหมายเรื่องพลเมืองของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ได้นิยามว่าพลเมืองแท้จริงก็คือสมาชิกของโรงเรียน คือครูและนักเรียน รวมถึงบุคลากรทุกคนในโรงเรียน ที่มีความตระหนัก เอาใจใส่ มีความสนใจในสิทธิหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อันกล่าวได้ว่า เป็นความเข้าใจขั้นพื้นฐานที่จะเชื่อมร้อยร่วมกันว่าพลเมืองในที่นี้คือผู้ที่ยึดหลักการประชาธิปไตยในการดำรงชีวิตร่วมกันทั้งในระดับโรงเรียนและออกสู่สังคมภายนอก

ประเด็นที่น่าสนใจที่ได้จากการระดมสมอง ซึ่งสะท้อนถึงความฝันและความเชื่อในประชาธิปไตย คือ โรงเรียนสนใจเรื่องกระบวนการสร้างพลเมือง รวมถึงองค์ประกอบที่สำคัญของประชาธิปไตย เช่น กระบวนการเลือกตั้ง กระบวนการตั้งพรรคการเมือง กระบวนการหาเสียง รวมถึงกระบวนการการศึกษาหรือสาธารณะ ที่อยากให้เกิดขึ้นในโรงเรียนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริงในโรงเรียนต่อไปอย่างเป็นกิจวัตร ซึ่งทางโรงเรียนใช้คำว่าอยากสร้างฐานรากของประชาธิปไตยให้งอกงามจากโรงเรียนขึ้นไปก่อน และพร้อมที่จะขยายผลกับพ่อแม่ผู้ปกครอง รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับจังหวัดมหาสารคามต่อไป

2.2 เสริมสร้างองค์ความรู้สู่การเป็นพลเมืองต้นรู้

เมื่อมีการทำความเข้าใจนิยาม ความหมาย พลเมือง ร่วมกันแล้ว และเกิดการเข้าใจบริบทของโรงเรียน พบว่ามีกระบวนการสำคัญของการสร้างพลเมือง คือการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ตามหลักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นสิทธิหน้าที่พลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย กิจกรรมการแสดงออกถึงการไปสู่ความเป็นพลเมืองของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร คือ การส่งเสริมการเลือกตั้ง ร่วมแรงทุกวิถีทางเพื่อให้เกิดการเลือกตั้งในโรงเรียนขึ้น อันถือเป็นกลไกสำคัญของระบอบประชาธิปไตย ที่ได้มาซึ่งผู้แทนนักเรียนในโรงเรียน ก่อนจะเข้าสู่การเลือกตั้ง ได้เกิดกิจกรรมที่ต้องมีการร่วมกันเสริมสร้างองค์ความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับการนำไปสู่การเลือกตั้ง คือ เรื่องของการดำเนินการของพรรคการเมือง ซึ่งในโรงเรียนนั้นจะเรียกกันว่ามีสถานักเรียนที่มาจากกาเลือกตั้ง จากพรรคการเมืองผู้ลงสมัคร โดยการเสริมสร้างองค์ความรู้สู่การเป็นพลเมืองนั้น โรงเรียนเทศบาลบูรพา

พิทยาคารได้ร่วมมือกับวิทยาลัยการเมืองการปกครอง ผ่านโครงการบริการวิชาการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน ปี 2561 มี 3 กิจกรรมเรียนรู้อันเป็นการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่สำคัญ คือ

1) การระดมสมอง (brainstorming) เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ความต้องการ และสิ่งที่ต้องการสร้างพลเมืองร่วมกันในโรงเรียน จากการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ พบว่าความต้องการและสิ่งที่ต้องการสร้างพลเมืองร่วมกันในโรงเรียน คือความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ “ต้องสนับสนุน การเลือกตั้ง เพราะการเลือกตั้งเปิดโอกาส ให้เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ผู้คนได้แสดงออกถึงความเป็นเจ้าของประเทศ การได้ใช้เหตุผลในการเลือก” (คณะครูโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2561) และมีประเด็นที่น่าสนใจในมุมมองเกี่ยวกับเรื่องความหวงแหนสิทธิ เสรีภาพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร คือ มีการส่งเสริมการตั้งพรรคการเมืองโรงเรียนที่ลงสมัครเป็นผู้แทนสถานักเรียนร่วมมีส่วนในการส่งเสียงสะท้อนเป็นผู้แทนนักเรียนในการร่วมพัฒนาโรงเรียน อันสะท้อนถึงการมุ่งสร้างประชาธิปไตย สร้างความเท่าเทียมและการวางรากฐานในการสร้างประชาธิปไตยให้เบ่งบานจากระดับโรงเรียน

2) กิจกรรมการออกแบบนโยบายพรรคการเมือง การหาเสียงของผู้สมัครคณะกรรมการโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร อ.วชิรวัตต์ อาริยะสิริโชติ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม บรรยายเชิงปฏิบัติการ โดยบรรยายถึงประเด็นนโยบายสาธารณะ (public policy) เพื่อเป็นสาระสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในครั้งนี้ จากกิจกรรมนี้สิ่งที่นักเรียนโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ต้องถกกันกรอร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การหาเสียงเลือกตั้งต่อไปให้ได้ คือ นักเรียนผู้ลงสมัครฯ จะต้องรู้ว่าต้องการนโยบายด้านใดบ้าง เพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาเรื่องอะไร และร่วมกันกำหนดนโยบาย โดยจะมี 3 ขั้นตอนสำคัญที่ต้องทำ คือ หนึ่ง ระบุปัญหา สอง กำหนดวาระ และสาม ก่อรูปเป็นนโยบายเพื่อประกาศนโยบายหาเสียงต่อไป

3) กิจกรรมหน้าที่พลเมืองกับการมีส่วนร่วม กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ โดยจิตราภรณ์ สมยานันทนกุล วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ดำเนินกิจกรรมดังกล่าวร่วมกับนักเรียนโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร เพื่อเป็นการใช้องค์ความรู้เชิงหลักการ มาสู่การถ่ายทอดที่เข้าใจง่าย สู่นักเรียนเพื่อเป็นการสร้างพลเมือง จากการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการเสริมสร้างองค์ความรู้สู่การเป็นพลเมือง การสร้างการศึกษาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อสร้างพลเมืองเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่ทำให้เกิดพื้นที่การแสดงออกทางความคิด

2.3 ต่อเติม เพิ่มศักยภาพพลเมือง

จากการวิเคราะห์ พบว่า เมื่อมีการดำเนินการเสริมสร้างพลเมืองแล้ว กระบวนการที่น่าสนใจที่พบของการสร้างพลเมืองจากฐานรากของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร โดยมีวิทยาลัยการเมืองการปกครองเป็นพี่เลี้ยงและเพื่อนร่วมคิดร่วมวิพากษ์ คือ เมื่อริเริ่มแล้วต้องมีการผลักดันต่อเติม เพิ่มศักยภาพ เปิดพื้นที่ทางสังคม ให้พลเมืองเหล่านี้ได้แสดงออกถึงการเป็นพลเมือง โดยมีกิจกรรมการต่อเติมส่งเสริมศักยภาพที่น่าสนใจ เหตุผลของการเปิดพื้นที่ทางสังคมโดยการใช้

กระบวนการดังกล่าวเน้น มุ่งเน้นไปที่ประเด็นด้านการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นสำคัญ โดยมุ่งให้ความสำคัญไปที่ การสร้างความเสมอภาค เนื่องจากเป็นประตูของการเข้าถึงโอกาสในการเป็นพลเมือง ยกกระตือรือร้นการเข้าถึงข้อมูลความรู้และเรียนรู้พัฒนาร่วมกัน ได้อย่างเสมอภาคไม่จำกัดช่วงอายุ ซึ่งทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่ได้แสดงความเห็นถกเถียงและนำเสนอความต้องการของตนผ่านกิจกรรม 3 มิติ ได้แก่ นำเสนอนโยบายพรรคการเมือง การเลือกตั้งสถานักเรียน มหกรรมสร้างพลเมืองจากฐานราก หัวใจคือตัวนักเรียนและนิสิตที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน โดยมีครู อาจารย์ อันเป็นผู้ใหญ่ที่ร่วมให้ข้อคิดเห็นหนุนเสริมศักยภาพของพลเมือง คือนักเรียนและนิสิต เพื่อเป็นการต่อเติมเพิ่มศักยภาพพลเมือง ร่วมกันดังกล่าว อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้พลเมือง โรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ซึ่งเป็นนักเรียนของโรงเรียนได้แสดงออก ดังต่อไปนี้

1) การนำเสนอนโยบายพรรคการเมืองเพื่อหาเสียงเลือกตั้ง โดยนักเรียนโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ได้แสดงออกถึงความเป็นพลเมือง โดยมีการใช้องค์ความรู้มานำเสนอเป็นนโยบายของพรรคการเมือง และได้เสนอให้กับนักเรียนทุกระดับในโรงเรียนฟัง โดยมี 2 พรรคการเมือง คือ 1. พรรคพัฒนาบูรพา และ 2. พรรคคะวะโต

2) การเลือกตั้งสถานักเรียน กิจกรรมที่ทำให้เกิดการได้แสดงออกถึงความเป็นพลเมือง เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2561 นักเรียนโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งได้ฝึกและแสดงออกถึงการดำเนินหน้าที่พลเมือง ตามระบอบประชาธิปไตย เป็นการสะท้อนถึงความรักและห่วงใยในสิทธิการเลือกตั้ง อันเป็นสิ่งที่พลเมืองพึงกระทำเพื่อได้มาซึ่งผู้แทนในการเป็นผู้แทนในการนำเสนอเสียงของนักเรียนในโรงเรียนไปพัฒนาโรงเรียนต่อไป นอกจากนี้แล้วการสร้างพลเมืองได้ถูกต่อเติม ไม่เพียงแต่นักเรียนของโรงเรียนเทศบาล บูรพาพิทยาคาร แต่ยังได้มีการต่อเติม กระตุ้นการตระหนักรู้ ไปสู่นักเรียนและคณะครู นอกจากโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารแล้ว ยังมีอีก 6 โรงเรียนสังกัดเทศบาลที่ได้เข้าร่วม

3) มหกรรมการสร้างพลเมืองจากฐานราก มหกรรมการสร้างพลเมืองจากฐานรากเป็นกิจกรรมโครงการบริการวิชาการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชนระยะปลายน้ำที่วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ร่วมจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการสร้างพลเมืองจากฐานราก อันถือเป็นพื้นที่ที่ได้ต่อเติมให้พลเมืองได้แสดงศักยภาพ โดยมีนักเรียนสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคามกว่า 200 คนได้เข้าร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ มีกิจกรรมการประกวดทักษะ ทั้งด้านการพูดสุนทรพจน์ การวาดภาพระบายสี การจัดบอร์ดนิทรรศการเสริมสร้างพลเมือง อันเป็นพื้นที่ต้นรู้ทางปัญญาและต่อยอดการสร้างพลเมืองต่อไป

2.4 ต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาคีพลเมือง

จากการวิเคราะห์การสร้างพลเมืองจากฐานรากครั้งนี้ พบว่ามีกระบวนการสำคัญ ซึ่งถือเป็นการต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาคีพลเมือง อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งจากฐานราก โดยมีความร่วมมือ 3 ฝ่ายที่สำคัญที่เกิดขึ้น คือ เทศบาลเมืองมหาสารคาม โรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม และวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

โดยมีกิจกรรมสำคัญที่ต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาคีพลเมืองต่อไปในอนาคต คือ การลงนามความร่วมมือ MOU 3 ฝ่าย ระหว่างเทศบาลเมืองมหาสารคาม โรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองมหาสารคาม และวิทยาลัยการเมืองการปกครองมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยเป็นการลงนามความร่วมมือ เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2561 ณ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่จะสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทั้งองค์ความรู้ทางวิชาการ ทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งงบประมาณซึ่งกันและกันต่อไปในอนาคต ในประเด็น “การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก”

จากการวิเคราะห์กระบวนการ 1. ช่อม ถอดรู้ความคิด ปรับมุมมอง ทำความเข้าใจนิยามความหมายพลเมือง 2. เสริมสร้างองค์ความรู้สู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ 3. ต่อเติม เพิ่มศักยภาพพลเมือง และ 4. ต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาคีพลเมือง มีลักษณะเป็นการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง เพราะได้สะท้อนถึงการมีความใส่ใจ สนใจ มุ่งมั่น ที่ต้องการให้ประชาชน ในที่นี้คือ นักเรียนในโรงเรียน กลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ และให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคม อีกทั้งมุ่งส่งเสริมการใช้ประชาธิปไตยหรือการปกครองที่เป็นอำนาจของประชาชน ซึ่งทางโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคาร ได้เปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้แสดงถึงการเคารพการอยู่ร่วมกัน รักและห่วงใยในการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ทางโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารร่วมกับวิทยาลัยการเมืองการปกครองมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ในครั้งนี้ได้วางแผนภาพนี้

กระบวนการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองของโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารร่วมกับ
วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์การสร้าง พลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก นั้น พบว่า คือ 1. ช่อม ถอดหรือความคิด ปรับมุมมอง ทำความเข้าใจนิยามความหมายพลเมือง 2.เสริมสร้างองค์ กระบวนการสำคัญ 4 มิติ ความรู้สู่การเป็นพลเมืองตื่นรู้ 3. ต่อเติม เพิ่มศักยภาพพลเมือง 4.ต่อยอด เชื่อมเครือข่ายขยายภาวพลเมือง โดยการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างจากประชาธิปไตยจากฐานราก นั้น กล่าวได้มีลักษณะเป็นการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง เพราะได้สะท้อนถึง มีความใส่ใจ สนใจ มุ่งมั่น ที่ต้องการให้ประชาชน ในที่นี้คือ นักเรียนในโรงเรียน กลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (active citizen) และให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกติกาในสังคม อีกทั้งมุ่งส่งเสริมการใช้ประชาธิปไตยหรือการปกครองที่เป็นอำนาจของประชาชน ซึ่งทางโรงเรียนเทศบาลบูรพาพิทยาคารนั้น ได้เปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้แสดง ถึงการเคารพการอยู่ร่วมกัน รักและห่วงใย ในการเลือกตั้ง ตามระบอบประชาธิปไตย และอยู่ ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย สอดคล้องกับการอธิบายของปริญญ์ เทวานฤมิตรกุล ที่ได้ อธิบายเรื่องการใช้ประชาธิปไตยหรือการปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน จะต้องมีการฝึกฝน

ประชาชนเจ้าของประเทศจึงจะสามารถปกครองตนเองได้ และอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่าง และความขัดแย้ง การเรียนรู้และการฝึกฝนให้มีความสามารถในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย นี่เองคือสิ่งที่เรียกว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

จากการวิเคราะห์การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก จะเห็นได้ว่า กลุ่มตัวแสดงที่กล่าวได้ว่าเป็นพระเอกและโดดเด่นของกระบวนการสร้างพลเมืองครั้งนี้คือคนรุ่นใหม่ที่เป็นนักเรียนตั้งแต่ระดับชั้นประถมถึงมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นเยาวชนที่อายุระหว่าง 8-18 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยแห่ง การเรียนรู้และจะเป็นกำลังสำคัญของประเทศ ในอนาคต สอดคล้องกับการอภิปรายถึงพลเมืองของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่มีผลงานด้านการศึกษาและรัฐศาสตร์ที่โดดเด่น ได้ให้ความหมายของคำว่า civic education ว่าหมายถึง การนำเอาการเมืองกับการศึกษา มาเชื่อมโยงกัน การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยหากกล่าวโดยง่ายก็คือ การพยายามอย่างจริงจังและต่อเนื่องที่จะช่วยกันสร้างพลเมืองใหม่เพื่อทดแทนคนรุ่นเก่าหรือปรับปรุงทัศนคติคนรุ่นเก่าให้มีลักษณะที่สอดคล้องเอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น ดังนั้น การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตย ในครั้งนี้ ผู้มีบทบาทเป็นกลไก พื้นเพองสำคัญ ที่ภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ควรริเริ่มอย่างจริงจังและให้ความสำคัญมากๆ ในการสร้างพลเมือง คือ กลุ่มคนที่เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ นั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิเคราะห์ การสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานราก

1. ทุกภาคส่วนในสังคม ไม่ใช่เพียงแต่รัฐ ควรหันมาให้ความสำคัญ กับประเด็น การสร้างการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง โดยให้ความสำคัญไปที่คุณค่า เนื้อหาสาระ กระบวนการที่จะนำไปสู่การเป็นพลเมือง โดยมุ่งเน้นตั้งแต่ระดับเยาวชน ให้เรื่องพลเมืองนั้นไปอยู่ในวิถีปฏิบัติวิถีชีวิตประจำวัน

2. ควรมีนโยบายสาธารณะ เกี่ยวกับการสร้างพลเมือง อย่างเป็นระบบ ทั้งรูปแบบ วิธีการ มีกลไกที่เข้ามาทำงานเรื่องนี้อย่างจริงจัง โดยเน้นการสร้างระบบการศึกษาและองค์ความรู้ในการเปิดประเด็นบ่มเพาะให้คนในสังคมได้คิดตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ในสังคมและเรื่องราวในชีวิตประจำวันในทุกมิติ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนสังคมให้ โดยเรื่องความเป็นพลเมืองนั้น ไม่ได้มีขอบข่ายอยู่แต่เพียงเรื่อง สิทธิหน้าที่ในระบบกฎหมาย แต่เข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม

3. นอกจากการสร้างพลเมืองเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยจากฐานรากแล้วนั้น พลเมืองเป็นเรื่องของทุกคน ควรมีการส่งเสริม สภาพพลเมือง ให้เกิดผู้คนทุกกลุ่ม ทุกช่วงอายุในสังคมได้มีพื้นที่ในการแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองในสังคม ในทุกระดับการปกครอง ตั้งแต่ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น หรือ ระดับภูมิภาค เพื่อให้เรื่องพลเมืองไม่ใช่เป็นแต่ในเรื่องของนโยบายกฎหมายทฤษฎีระดับมหภาค ระดับชาติ แต่ให้เป็นเรื่องของการปฏิบัติในระดับชุมชนหมู่บ้าน และทุกสถาบันทางสังคม ในการอยู่ร่วมกันในสังคม

4. ควรมีการส่งเสริม การศึกษาด้านพลเมือง ที่ไม่ได้มีเนื้อหาสาระ เพียง กฎ กติกา ข้อปฏิบัติ กฎหมายการเป็นพลเมือง แต่ในแบบเรียนที่เป็นทางการ แต่ควรมีการเปิดพื้นที่ทางสังคม ให้การศึกษาด้านพลเมืองนั้น เข้าไปอยู่ในวิถีคิด วิถีปฏิบัติ การดำรงชีวิต ที่มีการตั้งคำถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นสาธารณะ และการร่วมกันขับเคลื่อนสังคมโดยใช้พลเมืองเป็นฐานรากสำคัญในการพัฒนาประเทศ

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *การจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง*. ค้นเมื่อ วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2561. สืบค้นจาก www.moe.go.th/moe/upload/news20/FileUpload/21432-6446.pdf.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (Civic Education)*. ค้นเมื่อ วันที่ 19 มกราคม 2561. สืบค้นจากจาก <http://www.fpps.or.th/news.php?detail=n1298481970.news>
- ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง Civic Education*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.
- วรารักษ์ สามโกเศศ. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง*. ค้นเมื่อ วันที่ 19 มกราคม 2561. สืบค้นจาก <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=22720&Key=hotnews>
- วิชัย ตันศิริ. (2557). *แนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (Civic Education)*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). *เปิดประเด็น : ประชาธิปไตยจากข้างล่าง*. ค้นเมื่อ วันที่ 19 มกราคม

2561. สืบค้นจาก <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=5005>

สถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา. (2557). *แนวทางการศึกษาเพื่อสร้าง*

พลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (Civic Education). กรุงเทพฯ: พี.เพรส.

สถาบันนโยบายศึกษา. (2553). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (Civic*

Education). ค้นเมื่อ วันที่ 9 มกราคม 2561. สืบค้นจาก

<http://www.fpps.or.th/news.php?detail=n1298481970.news>.

สภาพัฒนาการเมือง. (ม.ป.ป.). *สภาพัฒนาการเมือง*. ค้นเมื่อ วันที่ 31 สิงหาคม 2561. สืบค้นจาก

<http://www.pdc.go.th/council/>

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). *การศึกษากับการพัฒนาประชาธิปไตย*. (20 มกราคม

2550). ใน ศรีณยุ หมั่นทรัพย์. *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง: ฐานรากของการเมืองภาค*

พลเมือง. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 6 (พฤษภาคม-สิงหาคม), 101-115.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (เมษายน 2554). *ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น*

พลเมือง พ.ศ.2552-2561. วารสารการศึกษาไทย, 8(79), 17-23.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ. (2559). *รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอ*

เชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิก.

สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์. (2553). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในประเทศไทย : สถานภาพ ความท้าทาย*

และข้อเสนอแนะ (Civic Education in Thailand: Status, Challenges, and

Recommendations). กรุงเทพฯ: Friedrich-Ebert-Stiftung.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2558). *อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ตอบโจทย์การเปลี่ยนผ่านจินตนาการประเทศไทย*

ต่อชนบท “ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว – unfinished project. ค้นเมื่อ วันที่ 19

มกราคม 2561. สืบค้นจาก <https://thaipublica.org/2015/12/attajak-settayanurak-1/>

อรรถพล อนันตวรสกุล. (2546). *การใช้สิ่งแวดล้อมและชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา*.

ใน *แนวคิดและแนวปฏิบัติสำหรับครูเพื่อรองรับเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู*. สุวัฒนา เอี่ยมมอ

รรณ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Hay, Colin. (2002). *Political Analysis: A Critical Introduction*. Macmillan International Higher Education.

Thai Civic Education. (ม.ป.ป.). *Thai Civic Education*. ค้นเมื่อ วันที่ 9 มกราคม 2561. สืบค้น
จาก [https://www.facebook.com/pg/thaiciviceducationcenter/about/
?ref=page_internal](https://www.facebook.com/pg/thaiciviceducationcenter/about/?ref=page_internal)